

teze, ki so sicer iskriče, vendar jih ne bo mogoče izpeljati in dokazati. Zato bo Pogačnik-literarni zgodovinar povsem prepričljiv v svojem okviru šele takrat, ko mu bo uspelo iz tega gradiva in teh načrtov napisati novo, modernejšo, predvsem pa boljšo literarno zgodovino. Podal se je na to pot in zdaj mora naprej, če hoče opravičiti in potrditi začeto delo.

Študija *Literarnonazorska trenja v slovenski književnosti 19. stoletja* temelji na znanih ugotovitvah in tudi po dognanjih ne prinaša novosti. Njena posebnost je le v tem, da kaže nov aspekt v preučevanju naše književnosti. Avtor je namreč opozoril na razredna trenja, ki so našla svoj izraz v idejni raznobarnosti literarnih konceptov, kot so Kopitarjev, Čopov, Levstikov, Stritarjev in Celestinov. Po njegovi trditvi se kaže v njih svojevrsten dialektični princip naše literarne zgodovine.

Druge razprave v tej knjigi kažejo na ožja vprašanja, ki so bila v naši literarni zgodovino prezrta ali pomanjkljivo obdelana. V *Zgradbi in slogu Metodijevega žitja* je prišel Pogačnik po daljši analizi, ki ni povsem prepričljiva, do sklepa, da je neznan avtor tega rokopisa izbiral besede z izrazito umetniško ambicijo in jih oblikoval po estetskih vidikih. Razpravljanje je že v načelu sporno, saj bo v besedilih, ki niso nastali iz literarnih hotenj, verjetno težko najti umetniške prvine. V razpravi *O začetkih slovenske razsvetljenske misli* preseneča trditev, da je na Slovenskem napravil prelom iz protireformacijskega časa in njegovih tendenc v razsvetljenstvo Hipolit, medtem ko govori v *Predromantičnih elementih v pesmih Valentina Vodnika* o pesnikovem osvobajanju iz klasično starega v predromantično novo. Ob študiji *Veličina pozabljenega pesnika (Štefan Modrinjak)*, v kateri razčlenjuje Modrinjakovo (1774 do 1827) rokopisno knjigo pesmi kot primer predromantične slogovne formacije na Slovenskem, se postavlja vprašanje, kakšen smisel ima vključevati v literarno zgodovino pesmi, ki niso imele nikdar nikakršnega vpliva na literaturo. *Prešernovi pesniški prvenci* in *Idejna struktura Jenkove poezije* ugotavljata vrednost Prešernovih pesmi do *Slovesa od mladosti* in Jenkove poezije v razvojnem ritmu slovenske književnosti; razprava *Pesniški svet Matije Valjavca* pa je po ugotovitvah in pomenu bolj na robu prizadevanj, ki izhajajo iz osnovne zamisli te knjige. Valjavčeve pesmi imajo sicer zgodovinsko vrednost, vendar so danes precej v ozadju, ker je njihova nadčasovna moč skromna.

Stanko Šimenc

DVA POTOPISA. Potopisa *Indija Koromandija* in *Okameneli smehljaj* sta gotovo nastala iz različnih pobud in namenov. Govorita vsak zase in izrazito po svoje, zato niso bili stilni elementi povod za njuno kritično obravnavo v skupni oceni. Potopisna snov obeh knjig je dokaj sorodna, *Indija Koromandija* zajema potovanje po Indiji, *Okameneli smehljaj* pa dolgotrajnejše študijsko potovanje po deželah azijskega jugovzhoda (Burma, Tajska, Kambodža in del Indonezije); obe knjigi sta izšli lani, čeprav prva še s predlansko letnico. *Indijo Koromandijo* je napisal pesnik, dramatik, pripovednik in esejist Jože Javoršek, *Okameneli smehljaj* pa slikar Jože Ciuha. Tudi ustvarjalni usmerjenosti avtorjev bi utegnili pojasniti nekatere stilne elemente obravnavanih potopisov, vendar se dokaj opazno križata Javorškovo zanimanje za književnost in filozofijo in pa Ciuhovo za umetnostnozgodovinske vrednote.

*Indija Koromandija** Jožeta Javorška je po zamisli takšen potopis kot Levstikovo *Popotovanje od Litije do Čateža*. Med nekaterimi sestavinami v obeh potopisih je enačaj. Kakor je nekoč, to se pravi leta 1857 Levstik na svoji kratki poti s prijateljem Radivojem ovrednotil tedanjo slovensko leposlovno ustvarjalnost, tako je tudi Javoršek v pogovorih s sopotnikom Aleksandrom na dokaj daljši poti po Indiji kritično preanaliziral današnje slovensko pesništvo, kritiko, dramatiko in pripovedništvo. Na prvi pogled se človeku zdi čudno, kako je to mogel napraviti prav v zvezi s potovanjem po Indiji. To potopisno ozadje je samo naključje; prav tako bi Javoršek lahko polemiziral s svojim prijateljem Aleksandrom o moderni umetnosti in sodobni slovenski književnosti, če bi ju letalo poneslo namesto v Indijo na primer v Egipt ali v Mehiko ali na Japonsko ali kamorkoli na svetu. Spremenilo bi se samo potopisno ozadje, pogovor o slovenski književnosti bi ostal isti.

Poleg avtorja in Indije z njenimi verskimi in socialnimi nasprotji ter znamenitimi umetnostnozgodovinskimi spomeniki je važen v tem potopisu tudi Aleksander, kritik in esejist, intelektualac posebnih inteligenčnih dimenzij in lastnosti, z izdelanim estetsko kritičnim nazorom. Ta je zrastlez iz velikih klasičnih leposlovnih mojstrovih, zato nima posluha za *moderno umetnost* v besedi, podobi in v glasbi. Javoršek pa je goreč apostol vsega novega in sodobnega, v umetnosti in življenju, v modi in v sedanjem naglem komuniciranju, ki omogoča boljše spoznavanje ljudi in narodov med seboj in potemtakem tudi uspešnejše sodelovanje in povezovanje, v čemer tudi spozna »Indijo Koromandijo«, z drugimi besedami svet, ki si ga želimo. Poglavlja, ki obravnavajo razmere v slovenski književnosti, bi terjala posebno kritično obravnavo še zlasti zaradi posploševanja in zato enostranske analize.

Potopisno ozadje, Indijo, pa je upodobil Javoršek v križajočih se nasprotjih, kakor jih je spoznaval. V Starem in Novem Delhiju odkriva na eni strani konservirani srednji vek in revščino, na drugi strani pa veliko razkošje; ugotovi, da je Indija panhumanistična in nekritična, da krava ali ptica več veljata kot človek; skuša se poglobiti v sistem kast in prodreti v psihologijo vrtajočih učenjakov braminov; spozna, da je v Indiji ohranjeno sožitje vseh družbenih sistemov od kamene dobe naprej; pomudi se ob opisih dramatičnih zgodb iz preteklosti in sedanjosti in seveda ob velikih arhitektonskih mojstrovinah, kot so mesto Jaipur, mavzolej Taj Mahal, v skalo vdolbeno svetišče v soteski Ajanti in freske v tem spomeniku budizma; in v primerjavi z indijsko psihologijo naslika duševni svet zahodnjaka itd.

Javoršek opisuje ljudi, pojave, pokrajino in spomenike tako, kot jih vidi s svojimi notranjimi očmi. Likovni, vizualni element ima pri tem najpomembnejšo vlogo, kajti Javoršek slika z besedami. V njegovem opisu je ujeto tisto, kar so zaznala vsa njegova čutila. Pri tem gre za nekakšno oblikovalno pustolovščino, za iskanje »dvanajsttstonskega jezikovnega sistema« in, če me občutek ne vara, tu in tam tudi za narejeno zanesenost, za bombastičen izraz navdušenja in občudovanja velikih mojstrovih. Takšen je pač Javorškov stil v *Indiji Koromandiji* in stvar okusa posameznikov je, kako ga bodo sprejeli. Sicer pa je potopisni, meditativni in polemični esej o Indiji Koromandiji današnjega človeškega občestva lepo, disciplinirano in organizirano napisan, in izraža veliko znanja in veselja do življenja in umetnosti.

* Jože Javoršek, *Indija Koromandija*. Opremil Jože Hrovatin. Izdala Mladinska knjiga 1962.

*Okameneli smehlaj** Jožeta Ciuhe je zgovorno in sproščeno napisan dnevnik o 21 mesecev trajajočem potovanju po azijskem jugovzhodu. Knjiga po oblikovni zmogljivosti ni enotna, zato pa zelo nazorno odkriva rast avtorjevega oblikovanja. Glede na dolgotrajno potovanje in zelo sproščeno opisovanje ni nič čudnega, da je knjiga narastla na prek 700 strani. Kakor je sproščena opisovalna zgovornost ena izmed simpatičnih potez Ciuhovega dnevnika, bi bilo vendarle knjigi v korist, če bi avtor s kritičnejšim in bolj discipliniranim odnosom dnevniške zapiske nekoliko zgotil.

Ciuhov *Okameneli smehlaj* je kot obsežna, razgibana in slikovita freska; kot rečeno, se pri svojem pisanju ni omejil na izbrano osnovno področje, temveč je popisoval sebe, vsak dan se spreminjajočo okolico, prilagajanje klimatskim in prehrabnim razmeram najprej v Burmi, potem v Indoneziji, Tajski in Kambodži. Kadar opisuje mesta, pokrajine in ljudi, opravi to delo kot spreten reporter: od prvih vizualnih vtisov preide na historiat, na družbene razmere, folklorne elemente in na navade ljudi. Dnevnik organsko raste, kakor so se poglobljala njegova spoznavanja ljudi in življenja v posameznih deželah, ki jih je obhodil. Skozi ves dnevnik se zvrsti množica ljudi, s katerimi se je avtor srečal na poti, to so domačini ali priseljenci najrazličnejših narodnosti z vseh kontinentov. Njihove zunanje in psihološke poteze naslika z dialogom, ki ga večkrat prenaša v knjigo avtentično, v angleščini, francoščini ali nemščini. Zelo zanimiva so poglavja o diplomatskih sprejemih in pa o jari kači; tu je popisal zamotane težave v zvezi z iskanjem potnih dovoljenj za posamezne države azijskega jugovzhoda. Seveda pa velja posebna pozornost umetnostnim spomenikom starih civilizacij, ohranjenih v celih kompleksih svetišč z budiističnimi skulpturami, reliefi in freskami. V teh poglavjih odkriva avtor pomembna umetnostna področja, kot Sve Dagon, Pagan, Borobudur, Prambanan, Angkor, bangkoške pagode in vrsto drugih starih spomenikov.

Vse Ciuhovo pisanje je odkrivanje naši zahodni civilizaciji dokaj tujega sveta. Avtor ga tudi s tega stališča opazuje, vendar ga skuša razumeti in najti zanj razlago v verskem in splošnem zgodovinskem izročilu. Tudi ob umetnostnih spomenikih, freskah in reliefih skuša najti asociativne primerjave z zahodnimi umetniškimi mojstrovinami. Vse njegovo pisanje pa spremlja hudomušna, mehka ironija, ki knjigo prepričljivo individualizira. Ta mehka ironija je kot živo nasprotje okamenelega smehlajaja, ki ga avtor odkriva na starih angkorških reliefih.

Posebno prikupen ton daje knjigi avtorjev odnos do živali. Že na ladji spremlja s kratkimi zapiski muke srednjeevropskih živali, namenjenih v enega največjih živalskih vrtov v Colombu. Ta pozornost se nadaljuje skozi vso knjigo iz raznih nagibov, največkrat zato, ker so mu v nadlego tisti sestradani psi v Rangunu in po vsej Burmi, ali v deževnem obdobju žabe.

Tako je Ciuhov *Okameneli smehlaj* posrečen splet dnevniških zapiskov v obliki reportaž, meditacij, zgodovinskih in socioloških analiz, kritičnih opazovanj in vrednotenj arhitekturnih in umetnostnozgodovinskih spomenikov, portretnih in psiholoških študij nekaterih zanimivih ljudi, s katerimi se je srečal, opisov grozljivih verskih običajev, razpoloženjskih notic in tihožitij. Glede na toliko podrobnosti je težko obdržati pregled čez celotno gradivo, ostane pa prijeten vtis o zbližanju z deželami azijskega jugovzhoda. Knjiga

* Jože Ciuha, *Okameneli smehlaj*, ilustriral in opremil avtor. Založila založba Obzorja, Maribor, knjižna zbirka Križem sveta 5—6, 1963

odstira kopreno eksotičnosti s tega dela sveta in ga odkriva v realnih potezah. Za vsem tem pa je čutiti razgledano osebnost, ki suvereno pregneta vse duhovne in materialne pojave preteklosti in sedanjosti, s katerimi se srečuje. Dokumentarne ilustracije, ki se vežejo s tekstom in ga vizualno dopolnjujejo, pa dajejo *Okamenelemu smehljaju* še posebno vrednost.

France Vurnik

NOVELE KATHERINE MANSFIELD. Nič preveč ne trdimo, če pravimo, da je izid zbirke novel Katherine Mansfield *Družba v vrtu** najzadovoljivejši, če že ne tudi najpomembnejši prevajalski dogodek v zadnjem času. Ne, da bi bili minuli meseci s prevodi — in tudi pomembnimi prevodi — revni. Nasprotno: od Musila do Durrella se nam je posrečilo loviti korak s tistim, kar bere sodobna Evropa. Katherine Mansfield seveda tudi sodi v družbo avtorjev, ki jih veliko berejo; vendar ta trenutek v svetu nikakor ni modna pisateljica. Njena slava je od leta 1923, ko je umrla, doživela vzpone in padce, čeprav je v bistvu vztrajno rasla; vendar še vedno ne šteje med avtorje, ki jih beremo, ker jih moramo brati; pač pa med tiste, ki jih beremo z neskalskim užitek.

Dve lastnosti v prvi vrsti odlikujeta njeno prozo: izredno tanko psihološko opažanje in skrajna ekonomičnost izraza. Če se nam pri njenih novelah neprestano zdi, kot bi jih brali v rokopisu, v bežnih, skoraj pajčevinasto rahlih zapisih, pa vendarle ne začutimo nikoli utrujenosti, pozornost nikoli ne popusti; in analiza pokaže, da zato ne, ker pri njej ni stavka, da, skoraj ni besede odveč. Rojena novelistka je; še bolje: rojena je za kratko zgodbo; in če kdaj lahko rečemo s polnim prepričanjem, da izpoveduje neka proza pisateljski »talent«, to lahko rečemo pri Katherine Mansfield. Njeno oko v trenutku zazna vse lastnosti in posebnosti situacij; nič ji ne uide — noben vzgib, nobena lastnost nastopajočih. Z vsemi čuti hkrati vsrka vzdušje; in nikoli ni v zadregi za izraz, za podobo. Poetičnost njenih opisov narave je spontana, pa hkrati do kraja kontrolirana, prav kot se zna ustaviti pri naborku na ženski obleki ali ob moški palici in klobuku in napraviti iz njih nezgrešljiv simbol.

V Anglijo je prišla iz Nove Zelandije in je prinesla v angleško književnost iz svoje domovine nekaj tem in podob; vendar ni niti najmanj eksotična ali provincialna. Vključila se je neposredno v glavni tok sočasne angleške književnosti, med Lawrencea na eni in Joycea in Woolfovo na drugi strani; pri svojih si je svet vzhodnih prestolnic, Londona, Pariza, kot bi bil njen; edino, kar je obdržala do konca, dotlej, ko je štiriintridesetletna, na višku pisateljskega razvoja, podlegla tuberkulozi, je bil široko odprti, v najzlahtnejšem pomenu besede naivni pogled, sposobnost na novo odkriti že tisočkrat znane stvari.

Izbor, ki ga prinaša slovenska izdaja novel Katherine Mansfield, je srečen prerez skozi njeno zrelo snovanje. Tematski razpon ni zelo velik: nekaj utrinkov iz otroškega sveta ali sveta doraščajočega dekleta, tanko zajet razpoloženski trenutek ali prvo srečanje mladega človeka z neko življenjsko resničnostjo, ki jo bo moral odslej nasilno vključiti v svojo vednost; pretres ob njej. Številne variante srečanj med moškim in žensko, zaljubljenih, ljubečih, ljubosumnih in hladnih, razdiralnih, okrutnih. Tegobe starosti; velika človeška samota. Okoli starosti in okoli samote najde Katherine Mansfield najbolj pretresljive in do bolečine točne podobe in oznake; in pa okoli najrazličnejših vidov človeške

* Katherine Mansfield: *Družba v vrtu*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1965.